

Вплив фактору некрозу пухлин альфа на ремоделювання міокарда та розвиток серцевої недостатності

О.Ю. БАРНЕТТ

/Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького/

Резюме

Влияние фактора некроза опухоли альфа на ремоделирование миокарда и развитие сердечной недостаточности

О.Ю. Барнетт

В статье освещается влияние фактора некроза опухоли альфа (ФНО- α) на клинико-функциональное ремоделирование левого желудочка (ЛЖ) у больных с артериальной гипертензией (АГ), сердечной недостаточностью (СН) и острым коронарным синдромом (ОКС).

Установлено, что уровень ФНО- α повышается уже при легкой форме АГ и коррелирует с нарастанием тяжести заболевания и наличием хронической СН. Наивысшие уровни ФНО- α выявлены у пациентов с АГ при развитии у них ОКС.

Ключевые слова: артериальная гипертензия, фактор некроза опухоли альфа, ремоделирование миокарда

Summary

The Impact of Tumor Necrosis Factor Alpha on Myocardial Remodeling and Heart Failure Development

O.Yu. Barnett

This article highlight the influence of tumor necrosis factor alfa (TNF- α) on clinical and functional remodeling of left ventricle in patients with hypertension (HT), Heart Failure (HF) and Acute Coronary Syndrome (ACS).

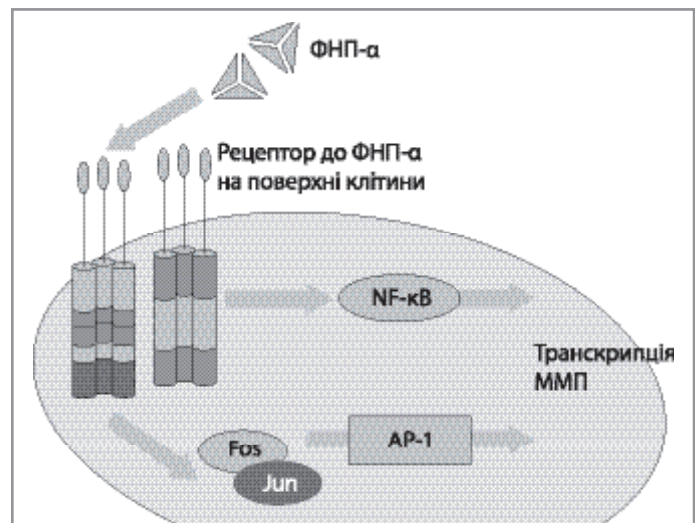
Was revealed that TNF- α is already elevated in mild HT and correlates with the disease progression and HF development. Most prominent levels of TNF- α are present in patients with HT complicated with ACS.

Key words: hypertension, tumor necrosis factor alfa, myocardial remodeling

Нещодавні клінічні та експериментальні дослідження показали, що надмірна продукція фактора некрозу пухлин альфа (ФНП- α) спричинює ремоделювання лівого шлуночка (ЛШ), сприяє його дилатації та призводить до зменшення скоротливої здатності міокарда [1–26]. Один із механізмів, через який ФНП- α зумовлює ремоделювання ЛШ, є активація одного з матричних металопротеїназ (ММП) (рис. 1), відповідального за апоптоз клітин міокарда.

Хронічна серцева недостатність (СН) є основною причиною смертності та інвалідизації осіб із артеріальною гіпертензією (АГ) в усьому світі (Agabiti E., 2007). У той час, як діагностика СН базується на клінічних симптомах, її патофізіологічним механізмом є дисфункція ЛШ, яка може виникнути внаслідок різних причин: АГ, гіпертрофії ЛШ, кардіоміопатії, інфаркту міокарда, а також вад серця. Незважаючи на різноманітні етіологічні чинники виникнення СН, ключовим механізмом прогресування цього захворювання є ремоделювання міокарда.

СН зумовлена цілим рядом метаболічних, молекулярних та клітинних альтернатив, які відбуваються як у кардіоміоцитах, так і в інтерстиції та призводять до перебудови архітекtonіки та виникнення дисфункції ЛШ [27–29]. Кожне захворювання специфічно впливає на розвиток СН, але спільним для них є активація нейрогуморальних механізмів, зокрема системи РААС, та продукція запальних цитокінів [27]. За цих обставин збільшується навантаження на ЛШ, виникають розлади мікроциркуляції та метаболізму, що призводить до ремоделювання і скоротливої слабкості міокарда [27–30]. Однією з найважливіших структурних ознак ремо-

Рис. 1. Активация рецепторов ФНП- α циркулирующими ФНП- α , як результат – транскрипція матричних металопротеїназ

Примечание: ФНП – фактор некрозу пухлин.

делювання ЛШ є гібернація, апоптоз і некроз кардіоміоцитів (КМЦ), що призводить до дилатації ЛШ, а отже – до прогресування СН [29–31].

Ремоделювання ЛШ та прогресування СН одночасно супроводжуються структурними змінами екстрацелюлярного матриксу: відбувається як деструкція сполучнотканинного каркасу серця, так і його надмірний фіброз у результаті активації фібробластів і макрофагів. Як наслідок – виникає периваскулярний, міжміоцитарний і замісний фіброз міокарда у результаті надмірної продукції колагенових фібрил. Спочатку це призводить до діастолічної жорсткості міокарда, а у подальшому сприяє дисоціації міофібрил, що зумовлює гібернацію КМЦ, їх апоптозу або вторинного некрозу, з прогресуванням дилатації ЛШ [28, 29, 33, 34].

ФНП- α належить до одного з основних детермінант ремоделювання ЛШ [35, 36]. В. Levine вперше виявив підвищення рівня цього циркулюючого цитокіну у пацієнтів із тяжким перебігом СН [1]. Подальші клінічні дослідження підтвердили важливість ФНП- α у патогенезі ремоделювання ЛШ та у розвитку СН [2–5]. Біологічний ефект ФНП- α залежить від експресії відповідних рецепторів, які присутні майже у всіх клітинах міокарда. Їх активація ФНП- α призводить до апоптозу КМЦ і ремоделювання ЛШ та розвитку СН. В експерименті показано, що ФНП- α може активувати протеолітичну систему, у тому числі ММП, цілий ряд клітин, що спричиняє деградацію широкого спектра різноманітних компонентів позаклітинного матриксу.

Мета дослідження – з'ясувати кореляцію між рівнем ФНП- α і ремоделюванням ЛШ у пацієнтів із АГ, наявністю СН та гострого коронарного синдрому (ГКС).

Матеріали та методи дослідження

Обстежено 50 пацієнтів з АГ різного ступеня тяжкості. Серед них було 19 жінок та 31 чоловік, середній вік становив 65 ± 4 роки. Пацієнти були розподілені на 4 групи:

- перша група – пацієнти з АГ, але без ЕКГ та Ехо-КГ ознак гіпертрофії лівого шлуночка;
- друга група – пацієнти з АГ II стадії, яка призвела до ГЛШ;
- третя група – пацієнти з АГ та ознаками СН, NYHA II–IV;
- четверта група включала пацієнтів з АГ та ГКС.

Група порівняння складалася з 10 пацієнтів без АГ в анамнезі.

Всім пацієнтам проводили ЕКГ із визначенням індексу маси міокарда ЛШ, Ехо-КГ обстеження та визначали рівень ФНП- α у плазмі крові.

Результати та їх обговорення

У 80% обстежених пацієнтів було виявлено підвищений рівень ФНП- α (межі норми – від 0 до 8,1 пг/мл).

У першій групі пацієнтів (АГ без ГЛШ) ФНП- α у середньому становив $9,5 \pm 3$ пг/мл, у другій групі (АГ+ГЛШ) – $12,5 \pm 5,4$ пг/мл, у третій групі (АГ+СН) – $17,3 \pm 2$ пг/мл, у четвертій групі (АГ+ГІМ) показники ФНП- α становили $20,05 \pm 5$ пг/мл (рис. 2). У групі порівняння (пацієнти без АГ) ФНП- α був у межах норми і становив від 0 до 8,1 пг/мл.

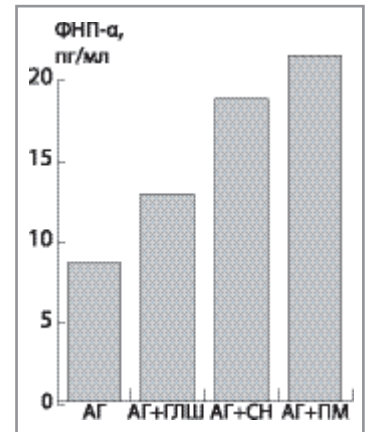
Загалом, ФНП- α був статистично достовірно підвищений у всіх пацієнтів з АГ II–III стадій порівняно з пацієнтами без АГ. Рівень ФНП- α був вищий у пацієнтів із ГЛШ, ніж у разі її відсутності, а у пацієнтів із СН вищий, ніж за наявності лише ГЛШ. Найвищі показники ФНП- α були у четвертій групі пацієнтів, у яких АГ ускладнилася розвитком ГКС. Необхідно зазначити, що у 30% пацієнтів із першої групи (АГ за відсутності ГЛШ) рівень ФНП- α теж був підвищеним, що свідчить про активацію запальних цитокінів вже на ранніх стадіях АГ.

Отримані результати перебиваються з публікаціями інших авторів щодо кореляції між рівнем ФНП- α і розвитком СН [37, 38]. Актуальним питанням залишається медикаментозна профілакти-

ка експресії рецепторів до ФНП- α , зниження рівня цього цитокіну у плазмі крові, а також захист клітин міокарда від апоптозу і профілактика його ремоделювання.

Висновки

1. ФНП- α належить до запальних цитокінів, рівень якого збільшується при АГ та ознаках ремоделювання ЛШ.
2. Рівень ФНП- α корелює з прогресуванням АГ та виникненням СН і ГКС.
3. Найвищий рівень ФНП у плазмі крові виявлено у пацієнтів при поєднанні АГ з гострим інфарктом міокарда.
4. Рівень ФНП- α підвищується вже на ранній стадії АГ, що вимагає призначення кардіо- та васкулопротекторів, здатних попередити апоптоз клітин міокарда.

Рис. 2. Рівень циркулюючого ФНП- α у пацієнтів з артеріальною гіпертензією та ускладненнями

Примітки: результати показника ФНП- α виражені у середньому значенні $M \pm m$; АГ – артеріальна гіпертензія, ГЛШ – гіпертрофія лівого шлуночка, СН – серцева недостатність, ГІМ – гострий інфаркт міокарда.

Література

1. Elevated circulating levels of tumor necrosis factor in severe chronic heart failure / Levine B., Kalman J., Mayer L. et al. // *New Engl. J. Med.* – 1990. – Vol. 323. – P. 236–241.
2. Increased concentrations of tumour necrosis factor in «cachectic» patients with severe chronic heart failure / McMurray J., Abdullah I., Dargie H.J. et al. // *Br. Heart J.* – 1991. – Vol. 66. – P. 356–358.
3. Increased levels of serum neopterin and decreased production of neutrophil superoxide anions in chronic heart failure with elevated levels of tumor necrosis factor-alpha / Wiedermann C.J., Beimpold H., Knapp H.M. et al. // *J. Am. Coll. Cardiol.* – 1993. – Vol. 22. – P. 1897–1901.
4. Increased circulating cytokines in patients with myocarditis and cardiomyopathy / Matsumori A., Yamada T., Suzuki H. et al. // *Br. Heart J.* – 1994. – Vol. 72. – P. 561–566.
5. Pathophysiological correlates of increased serum tumor necrosis factor in patients with congestive heart failure. Relation to nitric oxide-dependent vasodilation in the forearm circulation / Katz S.D., Rao R., Berman J.W. et al. // *Circulation.* – 1994. – Vol. 90. – P. 12–16.
6. The role of cytokines in the failing human heart / Kapadia S., Dibbs Z., Kurrelmeier K. et al. // *Cardiol. Clinics.* – 1998. – Vol. 16. – P. 645–656.
7. Tumor necrosis factor soluble receptors in patients with various degrees of congestive failure / Ferrari R., Bachetti T., Confortini R. et al. // *Circulation.* – 1995. – Vol. 92. – P. 1479–1486.
8. Circulating levels of cytokines and their endogenous modulators in patients with mild to severe congestive heart failure due to coronary artery disease or hypertension / Testa M., Yeh M., Lee P. et al. // *J. Am. Coll. Cardiol.* – 1996. – Vol. 28. – P. 964–971.
9. Circulating tumor necrosis factor-alpha levels in chronic heart failure: relation to its soluble receptor. II. Interleukin-6, and neurohumoral variables / Koller-Strametz J., Pachter R., Frey B. et al. // *J. Heart Lung Transplant.* – 1998. – Vol. 17. – P. 356–362.
10. Seta Y., Shan K., Bozkurt B. Basic mechanisms in heart failure: the cytokine hypothesis // *J. Card. Failure.* – 1996. – Vol. 2. – P. 243–249.
11. Torre-Amione G., Kapadia S., Benedict C. Proinflammatory cytokine levels in patients with depressed left ventricular ejection fraction: a report from the studies of left ventricular dysfunction (SOLVD) // *J. Am. Coll. Cardiol.* – 1996. – Vol. 27. – P. 1201–1206.
12. Elevated tumor necrosis factor-alpha and interleukin-6 in myocardium and serum of malfunctioning donor hearts / Birks E.J., Burton P.B., Owen V. et al. // *Circulation.* – 2000. – Vol. 102. – P. 352–358.

13. Tumor necrosis factor- α and tumor necrosis factor receptors in the failing human heart / Torre-Amione G., Kapadia S., Lee J. et al. // *Circulation*. – 1996. – Vol. 93. – P. 704–711.
14. Tumour necrosis factor and inducible nitric oxide synthase in dilated cardiomyopathy / Habib F.M., Springall D.R., Davies G.J. et al. // *Lancet*. – 1996. – Vol. 347. – P. 1151–1155.
15. Dibbs Z., Thornby J., White B.G. Natural variability of circulating levels of cytokines and cytokine receptors in patients with heart failure: implications for clinical trials // *J. Am. Coll. Cardiol.* – 1999. – Vol. 33. – P. 1935–1942.
16. The role of cytokines in the failing human heart / Kapadia S., Dibbs Z., Kurrelmeier K. et al. // *Cardiol. Clinics*. – 1998. – Vol. 16. – P. 645–656.
17. Plasma cytokine parameters and mortality in patients with chronic heart failure / Rauchhaus M., Doehner W., Francis D.P. et al. // *Circulation*. – 2000. – Vol. 102. – P. 3060–3067.
18. Cytokines and cytokine receptors in advanced heart failure: an analysis of the cytokine database from the Vesnarinone trial (VEST) / Deswal A., Petersen N.J., Feldman A.M. et al. // *Circulation*. – 2001. – Vol. 103. – P. 2055–2059.
19. Inhibition of tumor necrosis factor prevents myocardial dysfunction during burn shock / Giroir B.P., Horton J.W., White J.D. et al. // *Am. J. Physiol.* – 1994. – Vol. 267. – P. 118–124.
20. Tumor necrosis factor gene and protein expression in adult feline myocardium following endotoxin administration / Kapadia S., Lee J.R., Torre-Amione G. et al. // *J. Clin. Invest.* – 1995. – Vol. 96. – P. 1042–1052.
21. Hemodynamic regulation of tumor necrosis factor- α gene and protein expression in adult feline myocardium / Kapadia S.R., Oral H., Lee J. et al. // *Circulation Res.* – 1997. – Vol. 81. – P. 187–195.
22. Pathophysiologically relevant concentrations of tumor necrosis factor- α promote progressive left ventricular dysfunction and remodeling in rats / Bozkurt B., Kribbs S.B., Clubb F.J. et al. // *Circulation*. – 1998. – Vol. 97. – P. 1382–1391.
23. Tumor necrosis factor alpha-induced apoptosis in cardiac myocytes; involvement of the sphingolipid signaling cascade in cardiac cell death / Krown K.A., Page M.T., Nguyen C. et al. // *J. Clin. Invest.* – 1996. – Vol. 98. – P. 2854–2865.
24. Cardiac failure in transgenic mice with myocardial expression of tumor necrosis factor- α / Bryant D., Becker L., Richardson J. et al. // *Circulation*. – 1998. – Vol. 97. – P. 1375–1381.
25. Sex-related survival differences in murine cardiomyopathy are associated with differences in TNF-receptor expression / Kadokami T., McTiernan C.F., Kubota T. et al. // *J. Clin. Invest.* – 2000. – Vol. 106. – P. 589–597.
26. Myocardial extracellular matrix remodeling in transgenic mice overexpressing tumor necrosis factor α can be modulated by anti-tumor necrosis factor α therapy / Li Y.Y., Feng Y.Q., Kadokami T. et al. // *Proc. Natl. Acad. Sci. USA*. – 2000. – Vol. 97. – P. 12746–12751.
27. Braunwald E., Bristow M.R. Congestive heart failure; fifty years of progress // *Circulation*. – 2000. – Vol. 102. – IV14–IV23.
28. Mann D.L., Spinale F.G. Activation of matrix metalloproteinases in the failing human heart; breaking the tie that binds // *Circulation*. – 1998. – Vol. 98. – P. 1699–1702.
29. For the International Forum on Cardiac Remodeling Cardiac remodeling – concepts and clinical implications: a consensus paper from an international forum on cardiac remodeling / Cohn J.N., Ferrari R., Sharpe N. et al. // *J. Am. College of Cardiology*. – 2000. – Vol. 35. – P. 569–582.
30. Parmlay W.W. Pathophysiology of congestive heart failure // *Am. J. Cardiol.* – 1985. – Vol. 56. – P. 7A–11A.
31. Prognostic significance of serial changes in left ventricular ejection fraction in patients with congestive heart failure / Cintron G., Johnson G., Francis G. et al. // *Circulation*. – 1993. – Vol. 87. – P. VII7–VII23.
32. Rayment N.B., Haven A.J., Madden B. Myocyte loss in chronic heart failure // *J. Pathol.* – 1999. – Vol. 188. – P. 213–219.
33. Coker M.L., Spinale F.G. Myocardial extracellular matrix remodeling with the development of pacing induced congestive heart failure: contributory mechanisms // *Cardiovasc. Pathol.* – 1998. – Vol. 7. – P. 161–168.
34. Extracellular remodeling with the development and recovery from tachycardia-induced cardiomyopathy: changes in fibrillar collagen, myocyte adhesion capacity and proteoglycans / Spinale F.G., Zellner J.L., Johnson W.S. et al. // *J. Mol. Cell. Cardiol.* – 1996. – Vol. 28. – P. 1591.
35. Leong K.G., Karsan A. Signaling pathways mediated by tumor necrosis factor alpha // *Histol. Histopathol.* – 2000. – Vol. 15 (4). – P. 1303–1325.
36. Ledgerwood E.C., Pober J.S., Bradley J.R. Recent advances in the molecular basis of TNF signal transduction // *Lab. Invest.* – 1999. – Vol. 79 (9). – P. 1041–1050.
37. Spinale Tumor necrosis factor-alpha and myocardial remodeling in progression of heart failure: a current perspective / William S.B., Biykem B., Himali G. et al. // *Card. Research*. – 2002. – Vol. 53. – P. 822–830.
38. Biochemical markers of myocardial remodeling in hypertensive heart disease / Gonzalez A., Begona L., Susana R. Et al. // *Cardiovasc. Res.* – 2009. – Vol. 81. – P. 509–518.